

О. П. Кириленко, О. І. Тулай

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ ТА ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Важливою умовою прогресу будь-якої держави є розвиток людського потенціалу. Людський чинник істотно впливає на всі суспільні процеси, що визначає вибір стратегії розвитку. Водночас чимало соціально-економічних проблем потребує державного втручання, рушійною силою якого виступають державні фінанси. Саме тому в основі дослідження — ідея взаємозв'язку та взаємовпливу державних фінансів і людського розвитку. З метою обґрунтування необхідності формування ефективної системи державних фінансів відповідно до стратегічних орієнтирів людського розвитку розглядається роль держави як інституту суспільства, відповідального за всі колективні інтереси, реалізація яких потребує бюджетних коштів; досліджуються сутнісні характеристики державних фінансів; оцінюються перспективи їх функціонування в координатах людського розвитку. У статті зазначено, що функціонування державних фінансів у сучасних умовах вимагає модернізації теоретичних підходів щодо їхньої природи відповідно до надбань фінансової науки Заходу у світлі концепцій суспільного блага та суспільного вибору. Наголошено на соціальній функції держави та з'ясовано, що ефективність соціальних інвестицій у відтворення людського потенціалу безпосередньо залежить від її фінансових можливостей. Виокремлено різні аспекти взаємодії державних фінансів і людського розвитку, окреслено стратегічні орієнтири їх функціонування відповідно до концептуальних засад такого розвитку.

Ключові слова: державні фінанси, людський розвиток, суспільне благо, соціальна держава.

Літ. 32.

О. П. Кириленко, О. И. Тулай

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ФИНАНСЫ И ЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: ДИАЛЕКТИКА ВЗАИМОСВЯЗИ

Важным условием прогресса любого государства является развитие человеческого потенциала. Человеческий фактор существенно влияет на все общественные процессы, что определяет выбор стратегии развития. В то же время немало социально-экономических проблем требует государственного вмешательства, движущей силой которого выступают государственные финансы. Именно поэтому в основе исследования — идея взаимосвязи и взаимовлияния государственных финансов и человеческого развития. С целью обоснования необходимости формирования эффективной системы государственных финансов в соответствии со стратегическими ориентирами человеческого развития рассматривается роль государства как института общества, ответственного за все коллективные интересы, реализация которых требует бюджетных средств; исследуются сущностные характеристики государственных финансов; оцениваются перспективы их функционирования в координатах человеческого развития. В статье отмечается, что функционирование государственных финансов в современных условиях требует модернизации теоретических подходов относительно их природы в соответствии с достижениями финансовой науки Запада в свете концепций общественного блага и общественного выбора. Внимание сосредоточено на социальной функции государства, и сделан вывод, что эффективность социальных инвестиций в воспроизводство человеческого потенциала напрямую зависит от финансовых возможностей государства. Выделены различные аспекты взаимодействия государственных финансов и человеческого развития, очерчены стратегические ориентиры их функционирования в соответствии с концепцией такого развития.

Ключевые слова: государственные финансы, человеческое развитие, общественное благо, социальное государство.

© Кириленко О. П., Тулай О. И., 2014

Olha Kyrylenko, Oksana Tulai

STATE FINANCES AND HUMAN DEVELOPMENT:
CORRELATION DIALECTICS

Human potential development becomes as the basic term for progress of a state. The human factor influences deeply on all social processes and it becomes a determinative cause in order to choose a strategy for further development. At the same time many social and economic problems need interference of a state which impulsive force is state finances. Thus the main point of the research is the idea of the correlation and interaction between state finances and human development. The aim of the article is to ground the formation necessity of a state finances effective system according to human development strategic guidelines. In order to reach the target the work discusses the role of a state as a social institute that is responsible for all social interests which can be realized with the help of budget funds. The article investigates essential characteristics of state finances as well as presents the prospects of state finances functioning within human development using. Furthermore, the article states that the finances functioning in modern conditions demands theoretical approaches' modernization as for their origin in accordance with foreign scientific research works on finance in terms of social welfare and social choice conceptions. Special attention is paid to social function of a state as well as it is determined that the effectiveness of social investments into human potential reproduction depends directly on financial possibilities of the state. The results of the research determine different aspects of state finances and human development correlation. The article presents strategic ways of state finances functioning in accordance with conceptual principles of human development.

Keywords: state finances, human development, social welfare, social state.

JEL classifications: H40, H41, H50, Q15.

Рівень розвитку країни визначається системою міжнародних порівнянь за допомогою індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Кожна держава пильно стежить за своєю позицією та позиціями сусідів у цьому щорічному рейтингу. У доповіді про людський розвиток “Забезпечення сталого прогресу людства: зменшення уразливості та формування життєстійкості”, підготовленій ПРООН у 2014 р., наведені значення й рейтинги ІРЛП для 187 країн та визнаних ООН територій, серед яких Україна посідає 83 місце з індексом 0,734 [1]. Таким чином, вона входить до категорії країн із високим ступенем людського розвитку, однак її індекс є нижчим від середнього по країнах Європи та Центральної Азії. Для порівняння: в рейтингу ІРЛП за 2012 р. наша держава посідала 78 місце, розділивши його з Македонією [2].

Зниження індексу на п'ять позицій свідчить про те, що процеси формування складових розвитку людського потенціалу в Україні відбуваються в нелегкі часи та наразі не дають позитивних результатів. Відповідальність за забезпечення належних умов для людського розвитку більшою мірою покладається на державу. Утім, за складної політичної та соціально-економічної ситуації поглиблюється ресурсна асиметрія, а бюджетна форма відповідальності держави не відповідає тим потребам у суспільних благах, які могли б забезпечити належний рівень відтворення людського потенціалу. Накопичення нерозв'язаних проблем, у т. ч. щодо ресурсних можливостей держави, спричинило погіршення кількісних і якісних параметрів людського потенціалу, умов та можливостей парадигми його формування в нашій країні.

Що ж має стати вирішальним фактором у розбудові нового українського суспільства? Очевидно, насамперед потрібно шукати оптимальні шляхи досягнення ефективного відтворення людського потенціалу. Адже найвища мета суспільства — досягти того, щоб увесь “життєвий простір” існування особистості став насправді людським. Основна роль у забезпеченні цієї мети належить фінансам [3, с. 6].

Дослідженню проблем функціонування фінансів загалом та державних зокрема присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В. Андрущенко, Дж. Б'юкенен, О. Василик, В. Геєць, Т. Кізима, С. Клімова, А. Крисоватий, Р. Масгрейв, Т. Меркулова, О. Молдован, С. Юрій [4—16] та ін. Вони пропонують різноманітні підходи до трактування сутності й функціонального призначення фінансів, висвітлюють проблемні аспекти розвитку фінансових відносин у ринкових умовах. Водночас, на наш погляд, окремої уваги потребують особливості функціонування державних фінансів в умовах орієнтації суспільства на розвиток людського потенціалу.

Відповідно до нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, теоретичного осмислення потребує ідея взаємозв'язку та взаємовпливу державних фінансів і людського розвитку як базових імперативів цивілізаційного прогресу. Метою статті є обґрунтування необхідності формування ефективної системи державних фінансів відповідно до стратегічних орієнтирів людського розвитку.

Загалом діяльність держави охоплює всю сукупність людських інтересів. Вона є тим інститутом суспільства, що відповідає за всі колективні інтереси, реалізація яких потребує бюджетних коштів. Фінансові ресурси держави є ланкою, котра уможлиблює функціонування високорозвинутої економіки з “людським обличчям”. Тому головним завданням держави сьогодні є поєднання інтересів особи, колективу та суспільства, а також забезпечення динамічного економічного й соціального розвитку при збереженні саморегулювання та саморозвитку суспільства. Саме держава, як інституція, що має публічну владу та спеціальний апарат регулювання суспільних відносин, покликана відтворювати суспільні блага, незважаючи на прибутковість їх виробництва [17, с. 31]. У зв'язку із зазначеним першоосновою дослідження теорії державних фінансів виступає поняття “держава”. Наука про державу прогресувала безпосередньо з державними фінансовими теоріями.

Виникнення й розвиток державних фінансів історично нерозривно пов'язані з еволюцією функцій держави. Останні не є статичним поняттям, вони актуалізуються, змінюються та зникають відповідно до тих завдань, які постають перед державою в конкретних історичних умовах. Відповідно змінюється й модифікується система державних фінансів, що покликана фінансово забезпечити їх реалізацію [12, с. 12]. Сьогодні суспільство висуває нові, щоразу жорсткіші вимоги до держави щодо якості виконання нею своїх функцій.

Присутність і вплив держави в економіках багатьох країн зростає. Розуміння суспільством наслідків такого впливу змусило багато країн переглянути свої погляди на процес функціонування найважливішого елементу державного устрою — державних фінансів. Сучасні вимоги до останніх повинні сприяти підвищенню якості виконання функцій держави та послуг, що надаються нею суспільству.

Набір функцій держави визначається провалами ринку, тобто завданнями, котрі не вдалося розв'язати шляхом ринкової саморегуляції. Світовий банк виокремлює п'ять фундаментальних завдань, на виконання яких має бути спрямована місія кожної держави: затвердження засад законності; підтримання збалансованої політичної ситуації, у т. ч. макроекономічної стабільності; фінансування базових соціальних послуг та інфраструктури; підтримка незахищених груп населення; захист навколишнього середовища [11, с. 92]. Загалом діяльність Світового банку спрямована на підвищення рівня життя та боротьбу з бідністю шляхом надання фінансової й технічної допомоги країнам, що розвиваються. Він співпрацює більш ніж із сотнею країн, кожна з котрих закликає інвестувати розвиток людського потенціалу як пріоритетний напрям державної діяльності.

На думку С. Юрія, сьогодні реальна роль держави в країнах світу істотно відрізняється та залежить від рівня соціально-економічного розвитку, а також панівних ідеологічних і політичних уподобань. Проте аналіз світогосподарських процесів та практика вказують на основні засади, що їх треба враховувати в економічних реаліях.

По-перше, втручання держави в ринкову економіку не применшує ролі ринку як потужного стимулятора економічного зростання та підвищення ефективності суб'єктів господарювання, які на ньому діють.

По-друге, задоволення потреб людини для її різнобічного розвитку є природним кінцевим призначенням суспільного виробництва. Порушення цього процесу, підпорядкування виробництва іншим цілям є протиприродним та означає відхід від загальних принципів економічного розвитку, свідчить про деформації самої системи, тобто відхилення від домінантної складової еволюції економічного прогресу суспільства як умови розвитку людини.

По-третє, кінець ХХ ст. і початок ХХІ ст. характеризуються становленням нової економіки, котра набуває рис фінансової цивілізації. Як об'єктивна категорія, фінанси дедалі більше залежать від суб'єктивних дій державних органів, охоплюючи всі стадії відтворення сукупного продукту суспільства. Фінанси є динамічним чинником, що відображає рух грошей, процеси мобілізації, розміщення й інвестування відповідних ресурсів, формування доходів і здійснення витрат. Відображаючи абстрактний рух вартості при розподілі й перерозподілі ВВП для розширеного відтворення виробництва, фінанси являють собою єдиний цілісний організм, у якому всі елементи взаємопов'язані

та, як правило, доповнюють один одний, тому зміна хоча б одного елемента або його складової зазвичай спричиняє відчутні перетворення всієї системи, що істотно впливає на вектори економічного розвитку країни [13, с. 9, 10].

Безперечно, важливим напрямом державної політики є економічний розвиток. Економічне зростання, примножуючи багатство країни загалом, розширює її потенційні можливості в подоланні бідності та інших соціальних проблем. Водночас, як показує світовий досвід, є багато прикладів, коли економічне зростання не супроводжувалося відповідним піднесенням у сфері людського розвитку. Тому сьогодні необхідно кардинально змінити погляди на джерела й фактори економічного зростання національної економіки.

Погоджуючись з необхідністю підпорядкування суспільного виробництва потребам людини, зазначимо, що тут надзвичайно важливо знайти оптимальний баланс між економічними здобутками та забезпеченням суспільних благ. Як вичерпний аргумент на користь такої позиції можна навести твердження В. Гейця: "...і суспільство, і держава, і економіка, будучи найважливішими засобами досягнення цілей для людей, завдяки своїй добрій волі, у свою чергу формують і розвивають їх, щоб завдяки людській діяльності на основі розподілу праці забезпечувати покращення умов існування в широкому розумінні цього слова. При цьому в сучасному світі ...задоволення людей життям у суспільстві і державі, які для цього сформовані через досягнення цілей, має не тільки економічний, а й соціальний вимір..." [7, с. 41].

Соціально орієнтована економіка є важливою ознакою цивілізованості суспільства, адже доступна освіта, якісна медична допомога, належний соціальний захист надають можливість навіть найбіднішим прошаркам населення робити власний внесок у розвиток держави. Тому треба відмовитися від непродуктивного розподілу економічних і соціальних цілей державної діяльності та перейти до соціальної спрямованості всіх гілок державної політики. Висока стабільність соціально-економічної системи, що характеризується спроможністю до саморозвитку та відтворення людського потенціалу, в змозі забезпечити стійкий розвиток країни, на забезпеченні котрого в Україні сьогодні негативно позначається низка чинників концептуального характеру, серед яких: недостатня увага до людського фактора; відсутність чіткої залежності між соціальними й економічними показниками, а також практичної реалізації установки інноваційно-орієнтованого розвитку соціальної економіки; максимально можливий варіант диверсифікації економіки, виходячи не лише з економічних, а й зовнішньоекономічних умов формування сприятливого соціально-економічного середовища для жителів України [18, с. 15, 16].

Ретроспективний аналіз подій кінця ХХ ст. і початку ХХІ ст. дає підстави стверджувати, що глобальні зміни у світовому господарстві призвели до трансформації взаємозв'язків людини та суспільства. Відбулися суттєві зрушення у структурі сучасної світової економіки, в результаті чого фінансовий

вектор став базовим імперативом досягнень цивілізації. Рівень розвитку кожної держави залежить від її фінансового потенціалу, особливостей його нагромадження та пріоритетних напрямів використання. У сучасних умовах украї важливо розглядати сукупний фінансовий потенціал країни крізь призму його ролі у формуванні нової людини, а не вбачати у ньому лише задоволення споживацьких потреб. Зміцнення сукупного фінансового потенціалу країни передбачає розширення обсягу його використання в соціальному секторі економіки на розвиток людського потенціалу, роль якого трансформується в значне джерело формування та зміцнення сукупного фінансового потенціалу країни [19, с. 303].

Концепція розвитку людського потенціалу базується на тому, що держава забезпечує рівність не так споживання, як можливостей, насамперед у сфері освіти, задовольняє необхідний мінімум потреб у охороні здоров'я, гарантує безпеку особистості загалом, а також несе відповідальність за створення умов, котрі сприяють ефективному еколого-економічному розвитку. Ця концепція охоплює всі аспекти людського розвитку, спрямована на збагачення людини та розширення її вибору. Разом із тим у економічному аспекті людський потенціал розглядається в контексті визначення соціальної й економічної ефективності відтворювальних процесів.

Різноманітні кризи, що останнім часом супроводжують суспільство, вказують на необхідність розроблення нової парадигми світового економічного розвитку. Стосовно України слід зазначити, що перспективу нової вітчизняної економіки варто пов'язувати:

по-перше, з усвідомленням необхідності термінової концентрації політичних, економічних і соціальних складових на національній ідеї;

по-друге, з розробленням доктрини розвитку країни, серцевиною якої є діяльність держави у сфері фінансів [13, с. 8].

Виражаючи складне суспільне явище, фінанси наділені багатоплановими сутнісними ознаками й формами прояву, однією з найнаочніших із котрих є грошова. Саме гроші є квінтесенцією форм розподілу вартості створеного продукту — надають фінансам кількісного вираження та якісної сутності. Проте не вся маса грошей є фінансами. Відмінність полягає передусім у об'єктивній історичній потребі у виникненні вказаної категорії в розвитку суспільства. Якщо гроші є продуктом розвитку суспільного поділу праці й товарних відносин, то фінанси — продуктом розвитку влади, насамперед держави [14, с. 5, 6]. Останню тезу С. Юрія розвиває О. Молдован, наголошуючи, що саме інститут публічної влади, як перше суспільне благо, сенс котрого полягає в забезпеченні певного порядку всередині суспільства та захисту його від зовнішніх загроз, є першопричиною виникнення публічних фінансів [12, с. 13]. У свою чергу, С. Клімова зазначає: незважаючи на те, що термін “публічні фінанси” не є загальноживаним, його використання цілком виправдане. Дослідниця

пропонує розуміти його як систему економічних відносин, котрі виникають у реальному грошовому обігу при формуванні, розподілі й використанні публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, що забезпечують загальнодержавні потреби й потреби місцевої громади [9].

Таким чином, у загальний процес економічного та соціального розвитку органічно вливається держава як основна ланка відтворення людського потенціалу. Причому саме на неї покладається відповідальність за соціальний добробут суспільства. Але яким чином держава може впливати на добробут громадян і розвиток людського потенціалу? За словами О. Василика, використовуючи фінанси, вона виконує соціальну функцію суспільного добробуту; державні фонди фінансових ресурсів відіграють вирішальну роль у досягненні зазначеної мети [6, с. 8]. Іншими словами, ключова роль у поліпшенні добробуту та розширенні можливостей людей відводиться державним фінансам. Вони є невід'ємною частиною ринкових відносин і одночасно важливим інструментом реалізації державної політики [20]. “Державним фінансам властивий нерозривний зв’язок з розвитком держави та суспільства”, — зауважує А. Крисоватий. “Об’єктивна залежність між суспільним устроєм, рівнем економічного розвитку й політичним середовищем, з одного боку, і бюджетною системою — з іншого, вимагає систематичного врахування змін соціальних параметрів при аналізі фінансових явищ”, — резюмує вчений [10, с. 10].

Функціонування державних фінансів у сучасних умовах вимагає модернізації теоретичних підходів і стереотипів щодо їхньої природи відповідно до надбань фінансової науки Заходу. У наукових працях західних теоретиків (Ж. Бодена, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та ін. — *Авт.*) логіка висвітлення природи бюджету та фінансів нерозривно пов’язана з концепціями суспільного блага й суспільного вибору [21, с. 46]. Теорія суспільного вибору досліджує, як політичні інститути та уряд працюють насправді (а не як вони мають працювати), визнає можливість державних невдач, тобто коли політика держави не відображає інтересів суспільства й таким чином веде до погіршення соціального добробуту [22, с. 61]. Водночас Ю. Петруня зазначає: “...важко уявити можливість реального досягнення “чистого” суспільного вибору в сучасній економічній політиці держави. Орієнтація на таку мету напевно була б суспільною ілюзією. Реальним суспільним завданням може бути створення та підтримка таких умов, які максимально наближували б суспільство до відображення в економічній політиці держави суспільних переваг, суспільного вибору” [23, с. 270]. У цьому контексті цікавою є ремарка відомого американського економіста Р. Масгрейва: “Державна політика — це не відхилення від “природного порядку” приватних ринків, вона являє собою рівною мірою життєвий чи природний засіб вирішення іншого виду проблем. Коротше кажучи, видима рука бюджетного процесу — річ не менш “природна”, ніж невидима рука ринку” [5, с. 31].

Оскільки людський розвиток є процесом розширення можливостей та вибору кожного члена суспільства, котрий залежить від індивідуальних цінностей, навичок і здібностей, економічного й політичного становища країни, доступності освіти та охорони здоров'я, впливу зовнішніх факторів [24], створення сприятливих умов для життєдіяльності населення є надзвичайно важливим імперативом інституту держави. З огляду на те, що людський розвиток супроводжується високим рівнем варіативності суспільних благ, держава може втручатись у сферу споживання шляхом надання послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, культури та ін. Вона зобов'язана втручатись у сферу перерозподілу доходів, бо це необхідно для державного фінансування суспільних благ, а також індивідуальних соціальних виплат. Безперечно, держава може втручатись у сферу виробничих відносин шляхом реалізації політики регіонального розвитку, управління підприємствами державної й комунальної форм власності, через інвестиційну політику тощо.

Звичайно, ступінь впливу держави на розвиток людського потенціалу визначається обсягом її ресурсів, насамперед фінансових. Іншими словами, для того щоб ефективно забезпечувати населення суспільними благами, держава повинна мати відповідні грошові кошти, потрібні для їх виробництва. В. Андрущенко, узагальнюючи фінансову думку Заходу про природу державних фінансів, зазначає: “за рахунок розширення самого предмету фінансової науки в центр дослідження була поставлена людина з її індивідуальними потребами, інтересами, мотивами суспільної поведінки”, підкреслюючи при цьому, що теоретизація державних фінансів наскрізь пронизана ідеєю ринку як всеохоплюючої економічної реальності, універсальної логіко-пізнавальної категорії [4, с. 25]. Таким чином, суспільне благо, як матеріальна умова соціального буття, в поєднанні з поняттями “гроші” та “ринок” є висхідною точкою теоретичної інтерпретації категорії “державні фінанси”.

Державні фінанси надзвичайно складне й чутливе соціально-економічне явище, що виступає головною ланкою фінансової системи держави [15, с. 10]. У сучасній економічній літературі можна зустріти різноманітні підходи до визначення їхніх ролі та функціонального призначення. Так, на думку С. Богуславської та Л. Потапенко, державні фінанси є економічним підґрунтям, на котрому тримається вся система державної участі в господарському житті країни. Через систему державних фінансів перерозподіляється від третини до половини ВВП країни. Механізм цього перерозподілу (через податки й витрати) передбачає виконання трьох основних функцій: 1) фіскальної, тобто забезпечення необхідних ресурсів для урядової діяльності; 2) економічного регулювання, коли податки та витрати використовуються як важелі досягнення певних цілей економічної політики; 3) вирівнювання доходів, завдяки прогресивній системі оподаткування, а також системі трансфертних платежів бідним, безробітним, інвалідам, дітям та ін. [25].

Дослідивши моделі державних фінансів країн світу, Т. Кізима дійшла висновку, що під впливом ускладнення суспільно-господарських процесів відбувається істотна трансформація структури їхніх фінансових систем. У сучасних умовах ці моделі охоплюють такі ключові ланки, як державний бюджет, місцеві фінанси, фінанси державних підприємств, спеціальні урядові фонди тощо. Функціонування кожної з названих ланок спрямовується на втілення фінансової політики держави, пристосування до нових економічних і політичних реалій [8, с. 36].

Загалом більшість вітчизняних науковців пов'язують призначення державних фінансів із функціональними обов'язками держави — соціальними, економічними, політичними. Виходячи з того, що рівень людського розвитку залежить передусім від виконання державою соціальної функції, ми поділяємо думку, що фактично соціальна функція виступає одним із невід'ємних елементів діяльності практично будь-якої держави, оскільки саме держава має певним чином впливати на соціальні відносини, котрі виникають з приводу забезпечення соціального захисту, сприяння добробуту населення, культурному розвитку громадян, створення ефективної системи соціальних послуг та механізму їх реалізації [26, с. 41].

Сьогодні можна виокремити такі основні проблеми формування й використання людського потенціалу в Україні: недооцінка впливу людського розвитку на економічне зростання держави; відсутність стабільного фінансування; пасивна соціальна політика; низький ступінь консолідації суспільства; недостатнє інформаційне забезпечення підтримки соціальних проектів і програм, спрямованих на формування умов стійкого людського розвитку в усіх сферах суспільного життя; обмежений доступ громадян до ресурсів, офіційних даних, прав і послуг, необхідних для участі в житті суспільства [27, с. 111, 112]. Зазначене свідчить про те, що основним пріоритетом сучасного українського суспільства має стати побудова соціальної держави де-факто (де-юре це було проголошено в 1996 р.). Адже головним цілісним арбітражним механізмом, здатним забезпечувати рівновагу та розвиток системи відносин “індивід — суспільство”, може виступати лише соціальна держава, де створюються умови для реалізації взаємозв'язків і взаємозалежностей економічного й соціального розвитку в інтересах кожного члена суспільства [28].

Ідея соціальної держави, або держави добробуту, давно й міцно вкоренилася, наприклад, у країнах Західної Європи. Для України побудова соціальної держави в нових для суспільства ринкових умовах є складним завданням [29, с. 52]. Соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які перебувають у скрутній життєвій ситуації, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості та вбачає своє призначення в забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві [30, с. 9].

Разом із тим можна сказати, що розбудова української держави та ефективність соціальних інвестицій у відтворення людського потенціалу безпосередньо залежать від фінансових можливостей держави.

Задля реалізації своєї головної мети соціальна держава перерозподіляє соціальні, економічні й культурні блага відповідно до принципів солідарності (держава має сприяти солідарній спільноті людей, а економіка — служити загальному благу), соціальної справедливості (перерозподіл суспільних благ від соціально сильних до соціально нужденних верств) та субсидіарності (державне втручання доречне в разі, коли вільні індивідуальні й спільні дії не здатні забезпечити членам суспільства гідний рівень життя) [31, с. 21—25].

За словами Р. Масгрейва, не звертаючись до поняття соціальної справедливості, неможливо визначити, що таке добре суспільство, а без цього демократичне суспільство не може функціонувати [5, с. 31]. Відповідно до принципу соціальної справедливості соціальна держава забезпечує кожному своєму громадянину гідний рівень життя, усуває або мінімізує невинуваті соціальні розрізнення між людьми, вирівнює неоднакові стартові життєві можливості індивідів, надає допомогу всім, хто її потребує. При цьому вона обов'язково повинна створювати умови для самореалізації особистості, стимулювати її активність у самозабезпеченні матеріального добробуту й тим самим підтримувати та гарантувати її свободу [32, с. 171].

Отже, побудова соціальної держави є найважливішою передумовою повноцінного розвитку людського потенціалу. Від вибору моделі функціонування держави залежить структура її фінансів. За умови обґрунтованості цієї структури державні фінанси здатні ефективно функціонувати відповідно до стратегічних орієнтирів людського розвитку.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що для сьогодення характерні зміна методів і форм впливу держави на суспільне відтворення, зміщення акцентів із економічного розвитку техногенного типу на інноваційний, збільшення ролі людини в економічних процесах. Підґрунтям для формування національної ідеї стають поліпшення добробуту населення, подолання бідності, екологічна безпека, ефективний розвиток охорони здоров'я, освіти, науки, культури. При цьому державні фінанси, як основна складова фінансової системи країни, слугують інструментом мобілізації фінансових ресурсів, котрі спрямовуються на усунення диспропорцій людського розвитку.

У цьому контексті можна погодитися з С. Юрієм та Н. Кравчук у тому, що перед Україною стоїть надзвичайно важлива проблема органічної інтеграції зі світовою економічною системою. Від того, яке місце посіде вітчизняна економіка у світовому поділі праці в найближчі роки та в перспективі, безпосередньо залежатиме майбутнє держави та добробут її народу. Всесвітні глобальні потоки й регіональні інтеграційні процеси в політичній, економічній, фінансовій, виробничій, соціальній та інших сферах стають свого роду орієнтирами на шляху

розвитку будь-якої держави. Ігнорування цього призводить до безрезультатності зусиль щодо формування національної стратегії розвитку [16, с. 17].

Сучасний світ демонструє кардинальні зміни у функціонуванні економіки. Процес економічного зростання визначається характером і якістю людського розвитку. В умовах переорієнтації пріоритетів українського суспільства на розвиток людського потенціалу першочерговим питанням державних фінансів стає забезпечення реалізації соціальної функції держави, покликаної мінімізувати відмінності в доступі громадян до суспільних благ згідно з основними принципами людського розвитку. Доводиться визнати, що виключно за допомогою ринкового механізму неможливо розв'язати всі завдання такого розвитку. Тому держава зобов'язана активно втручатися в соціальну сферу та виступати основним гарантом забезпечення населення суспільними благами. Якщо соціальна функція починає домінувати в системі внутрішніх функцій держави, остання набуває статусу соціальної.

Побудова соціальної держави, що ґрунтується на концепції людського розвитку та демократичних принципах, сприятиме розв'язанню ключових суспільно важливих завдань за допомогою ефективної системи державних фінансів, котрі в такій державі здійснюють як непрямий (відтворення населення, тривалість життя, зростання економічно активного населення), так і безпосередній (збільшення інвестицій у освіту та охорону здоров'я, підвищення рівня життя) вплив на людський розвиток. Останній, у свою чергу, впливає на фінансові відносини в державі через економічну активність населення, його інтелектуальний потенціал, набуті знання, потенціал здоров'я, належну культуру, що потребує подальших розвідок і обґрунтування.

Список використаних джерел

1. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience provides : Human Development Report 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en>.
2. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World : Human Development Report 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf.
3. Юрій С. І. Фінансова парадигма місцевого самоврядування / С. І. Юрій // Світ фінансів. — 2004. — № 1. — С. 6—14.
4. Андрущенко В. Л. Західна фінансова думка про природу державних фінансів / В. Л. Андрущенко // Фінанси України. — 1996. — № 9. — С. 21—25.
5. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв ; пер. з англ. — К. : ВД “КМ Академія”, 2004. — 176 с.
6. Василик О. Д. Фінанси в економічній системі держави / О. Д. Василик // Фінанси України. — 2000. — № 1. — С. 3—10.
7. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. — К., 2009. — 864 с.

8. *Кізима Т. О.* Гносеологія моделей державних фінансів / Т. О. Кізима // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2004. — Вип. 6. — С. 32—37.

9. *Клімова С.* Розвиток наукової думки щодо сутності фінансів / С. Клімова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/3/03.pdf>.

10. *Крисоватий А. І.* Аксиоми суспільного вибору в податкових фінансах / А. І. Крисоватий // Світ фінансів. — 2007. — № 3. — С. 7—15.

11. *Меркулова Т. В.* Макроекономіка : підручник. Тема 9. Держава в ринковій економіці / Т. В. Меркулова // Економічна теорія. — 2008. — № 4. — С. 90—104.

12. *Молдован О. О.* Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ : монографія / О. О. Молдован ; Нац. ін-т стратег. досліджень. — К., 2011. — 384 с.

13. *Юрій С. І.* У пошуках компромісу між державним патерналізмом і фінансизмом / С. І. Юрій // Світ фінансів. — 2008. — № 4. — С. 7—12.

14. *Юрій С. І.* Теоретичні постулати міжнародних фінансів / С. Юрій // Журнал європейської економіки. — 2003. — № 1. — С. 3—23.

15. *Юрій С. І.* Державні фінанси як основа соціально-економічного оновлення суспільства / С. І. Юрій, А. І. Крисоватий // Фінанси України. — 1998. — № 11. — С. 9—15.

16. *Юрій С. І.* Чому новітня парадигма економічного розвитку? / С. І. Юрій, Н. Я. Кравчук // Вісник Тернопільського державного економічного університету. — 2006. — № 5. — С. 9—19.

17. *Залевська-Шишак А.* Особливості відтворення суспільних благ в трансформаційній економіці / А. Залевська-Шишак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : економіка. — 2013. — № 146. — С. 29—31.

18. *Куценко В. І.* Сталий розвиток: стратегія і тактика формування через призму соціогуманітарної сфери / В. І. Куценко ; ДУ “Ін-т економіки природокористування та стал. розвитку НАН України” ; за наук. ред. С. О. Лизуна. — К., 2012. — 168 с.

19. *Портна О. В.* Фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу як важливої складової сукупного фінансового потенціалу України / О. В. Портна // Бізнес Інформ. — 2013. — № 8. — С. 300—305.

20. *Третякова К. Г.* Державні фінанси і їх місце у фінансовій системі України / К. Г. Третякова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Economics/44616.doc.htm.

21. *Скворцова С. Я.* Бюджет у світлі теорій суспільного блага і суспільного вибору / С. Я. Скворцова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : економіка. — 2006. — № 83. — С. 46—48.

22. *Краснікова Л. І.* Теорія державних витрат та суспільний вибір : монографія / Л. І. Краснікова ; Нац. ун-т “Кієво-Могилянська академія”. — К., 2009. — 108 с.

23. *Петруня Ю. Є.* Економічна політика держави: “суспільний вибір” в умовах глобалізації / Ю. Є. Петруня // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — № 1 (3). — Т. 1. — С. 263—270.

24. *Любохинець Л. С.* Аналіз складових інтегрального індексу людського розвитку в регіональному розрізі / Л. С. Любохинець [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2012/5/p_37_42.pdf.

25. *Богуславська С. І.* Соціальна політика в умовах ринкових відносин / С. І. Богуславська, Л. В. Потапенко // Фінансовий простір. — 2013. — № 2 (10). — С. 106—110 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fp.cibs.ck.ua/files/1302/13bsispy.pdf>.

26. *Пильгун Н. В.* До питання про соціальне призначення держави / Н. В. Пильгун // Юридичний вісник. — 2011. — № 3 (20). — С. 40—43.

27. *Верьовіна І. М.* Теоретико-практичні підходи щодо формування та використання людського потенціалу / І. М. Верьовіна // Актуальні проблеми державного управління. — 2012. — № 1. — С. 106—113.

28. *Карамішев Д. В.* Основні принципи функціонування системи охорони здоров'я в контексті загальнолюдських цінностей соціальної держави / Д. В. Карамішев, Н. М. Удовиченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_129.pdf.

29. *Данич О. Ф.* Сучасні підходи до побудови моделі соціальної держави / О. Ф. Данич // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 3. — С. 50—54.

30. *Яковюк І. В.* Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / Яковюк Іван Васильович ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2000. — 19 с.

31. *Погребняк С.* Соціальна держава: обґрунтування концепції / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. — 2011. — № 2. — С. 15—25.

32. *Заїка Н. Ю.* Проблема соціальної справедливості в контексті соціальної держави / Н. Ю. Заїка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2007. — № 84-86. — С. 169—171.